

استفاده از فن آوری‌ها و شیوه‌های جدید آموزشی برای پیشگیری از اعتیاد با بهره‌گیری از تجارب کشورهای پیشرفته*

دکتر بی‌بی عشرت زمانی**

تاریخ دریافت: ۸۲/۳/۲۵

تاریخ پذیرش: ۸۲/۱۰/۲

چکیده

هدف از این مقاله بررسی چگونگی استفاده از فن‌آوری‌های آموزشی در آموزش پیشگیری از اعتیاد در کشورهای پیشرفته است. معرفی روش‌های آموزش پیرامون اعتیاد، عواقب آن و مسائل معتادان در برنامه‌ی درسی و استفاده از شگردهای گوناگون از جمله ایجاد عادات پسندیده مطالعه و کتاب‌خوانی برای پرکردن اوقات فراغت دانش‌آموزان از دیگر مطالب این مقاله

** این مقاله از طرح پژوهشی شماره ۷۸۰۴۱۶ مصوب شورای پژوهشی دانشگاه اصفهان استخراج شده است. بدین وسیله از حمایت‌های مالی آن معاونت محترم و همچنین همکاران محترم طرح پژوهشی جناب آقای دکتر احمدرضا نصراصفہانی و جناب آقای دکتر محمدجواد لیاقتدار تشکر می‌گردد.

*** استادیار دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه اصفهان

است.

روش پژوهش، کیفی است. جمع آوری اطلاعات از طریق مصاحبه، بررسی اسناد و مدارک و تحقیق کتابخانه ای صورت گرفته است. نتایج پژوهش انجام شده از والدین و دانش آموزان ایرانی که تجاربی از مدارس کشورهای کانادا، آمریکا، انگلستان و استرالیا داشته اند (۱۳۷۸-۱۳۸۰) نشان داد که در مدارس کشورهای مورد نظر، مسائلی نظیر اعتیاد و ایدز در کلاس های درس مورد بحث و بررسی قرار می گیرد و دانش آموزان ضمن آشنایی با این موارد، به عواقب و آثار مصرف مواد مخدر پی می برند. نتایج تحقیق همچنین نشان داد که در کلاس های درس کشورهای پیشرفته، مشکلات جامعه را به صورت باز مطرح می کنند و دانش آموزان برای آن ها راه حل می یابند و راه حل های ارائه شده از طرف آن ها توسط مسئولان دولتی مورد توجه و بهره برداری قرار می گیرند. بدین منظور، معلمان از شیوه ها و شگردهای مختلف آموزشی استفاده می کنند. در این مقاله سعی شده تا چگونگی برخورد مدارس با این پدیده و نقش دانش آموز در فرآیند آموزش مورد بررسی قرار گیرد.

واژه های کلیدی: اعتیاد، پیشگیری از اعتیاد، کشورهای پیشرفته، مواد سمعی و بصری

فن آوری های اطلاعات و ارتباطات، روش های جدید تدریس

مقدمه

یکی از نوآوری های ایجاد شده در نظام های آموزشی ارتباط آموزش با مسائل واقعی و روزمره جامعه و زندگی دانش آموز است. یکی از مسائل مبتلا به اکثر جوامع، بلای خانمان سوز اعتیاد است. طبق آمار ارائه شده در ایران، حدود دو میلیون نفر به طور مشخص معتاد هستند و هشتصد هزار نفر به طور تفننی از مواد مخدر استفاده می کنند. بدین ترتیب، حدود ۴٪ از افراد جامعه به اعتیاد پناه آورده اند. در همین راستا، حدود یکصد هزار نفر زندانی مواد مخدر وجود دارد که هشت هزار نفر آن ها از اتباع بیگانه هستند. برای جلوگیری از ورود مواد مخدر به داخل

ایران، حدود ۵۷۰ میلیون دلار صرف ایجاد موانع مرزی شده و حدود سی هزار نفر نیروی امنیتی در شرق کشور متمرکز شده‌اند (فصلنامه آموزشی سازمان بهزیستی، ۱۳۷۹: ۱-۱۲). آثار ارائه شده از طرف سازمان بهزیستی نشان‌دهنده حقایق تلخ و تکان‌دهنده‌ای پیرامون اشاعه این پدیده است؛ به ویژه که اکثر این افراد را نوجوانان و جوانان تشکیل می‌دهند. پژوهش‌های متعدد نشان می‌دهد که پیشگیری مؤثرتر از درمان است و یکی از راه‌های پیشگیری، آموزش است.

متأسفانه دانش‌آموزان کشور ما تا قبل از ورود به جامعه و روبه‌رو شدن با این پدیده، دانش و اطلاعات بسیار کمی در مورد آن از نظام آموزشی آموخته‌اند. بنا به مسائل فرهنگی خاص بسیاری از مسائلی که دانش‌آموز باید در مدرسه یاد بگیرد و در مورد آن‌ها تفکر و تعمق کند و به راه حل آن‌ها بیندیشد، از دید برنامه‌ریزان آموزشی مخفی می‌ماند یا به دلایلی، آموزش این مسائل غیرضروری پنداشته می‌شود و شاید این عقیده حاکم است که پنهان داشتن این مسائل بهتر از باز نمودن و شفاف کردن آن‌ها در مدارس است و عدم آشنایی با مواد مخدر (عدم آگاهی) دلیل خوبی برای عدم مصرف آن‌ها است. لذا، نوجوانان معصوم که تا چهارده پانزده سالگی هیچ اطلاعاتی در مورد چنین مسائلی ندارند و تاکنون نسبت به این مسائل نیندیشیده و آموزش‌های لازم را هم ندیده‌اند در دام می‌افتند و به علت فقر آگاهی و نداشتن اطلاعات لازم در مورد آثار و عواقب مصرف آن‌ها زود گرفتار می‌شوند. در این مقاله سعی می‌شود با استفاده از تجربیات سایر کشورها توصیه‌های لازم برای چگونگی آموزش برای پیشگیری از اعتیاد ارائه گردد.

مروری بر پیشینه پژوهش

اعتیاد در طب، «وابستگی به دارو» خوانده می‌شود و مفهوم آن این است که انسان بر اثر کاربرد نوعی ماده شیمیایی از نظر جسمی و روانی به آن وابستگی پیدا می‌کند به طوری که با

دست‌یابی و مصرف دارو، احساس آرامش و لذت می‌نماید در حالی که با نرسیدن دارو به خماری، دردهای جسمانی و احساس ناراحتی و عدم تأمین دچار می‌شود.

سازمان بهداشت جهانی "اعتیاد را حالت مسمومیت متناوب، مزمن و مضر برای فرد و اجتماع می‌داند که در اثر مصرف تکراری مادهٔ مخدر طبیعی یا شیمیایی در فرد به وجود می‌آید و حالات زیر را در او پدید می‌آورد:

۱- میل به احتیاج به ادامهٔ مصرف و تهیهٔ آن به هر وسیلهٔ ممکن، ۲- تمایل به افزایش مقدار مصرفی به علت سازش بدن به تحمل آن، و ۳- ایجاد وابستگی روانی و جسمانی به نحوی که عوارض آن در مواقع کمبود یا ترک ظاهر می‌شود.

از عوامل پیدایی اعتیاد به عوامل اجتماعی و اقتصادی، عوامل روانی، طبیعی و عوامل خانوادگی اشاره شده است. در مورد علل گرایش به مواد مخدر، مطالعات و تحقیقات متعددی صورت گرفته و اظهارنظرهای متفاوتی از سوی صاحب‌نظران ارائه شده است. برخی به مسائل اجتماعی و اقتصادی نظیر فقر و بیکاری اشاره کرده و این عوامل را مسبب پیدایی این پدیده دانسته‌اند (آورنگ، ۱۳۶۷؛ اسعدی، ۱۳۷۶؛ شامبیاتی، ۱۳۷۷؛ فرجاد، ۱۳۵۵؛ کی‌نیا، ۱۳۶۰؛ صبور اردوباری، ۱۳۶۳ و مساواتی آذر، ۱۳۷۴). بعضی دیگر، به عوامل شخصیتی، فردی و روانی نظر داشته‌اند (خواججه‌نوری، ۱۳۵۵؛ شاکرمی، ۱۳۶۸؛ مهریار، ۱۳۷۸؛ شامبیاتی، ۱۳۷۷؛ مودرسین، ۱۹۸۸ و میلر، ۱۹۹۹). عده‌ای بر عوامل ژنتیکی و خانوادگی تأکید داشته‌اند (قربان حسینی، ۱۳۶۸؛ نوایی‌نژاد، ۱۳۶۵ و انکینسون، ۱۳۶۸). برخی نیز به نقش عوامل فرهنگی، اخلاقی و مذهبی اشاره کرده‌اند.

در مورد علل و عوامل مؤثر در اعتیاد، الگوهای مختلفی ارائه شده است که به دلیل مناسبت با بحث حاضر از طرح مثلثی سازمان بهداشت جهانی یاد می‌شود. یک ضلع این مثلث، شخصیت -- درجهٔ مقاومت و رفتار شخصی، ضلع دیگر آن، اجتماع - فرهنگ و محیط، و ضلع سوم آن ساختمان شیمیایی و اثر فارماکولوژی است. دو ضلع مثلث، یعنی شخصیت و

اجتماع - فرهنگ، محیط به موضوع مورد بحث، یعنی چگونگی آموزش مرتبط می‌پردازند. ضلع سوم در این مقاله مورد بررسی نیست. در ابتدا به نظریه‌های مربوط به شخصیت، سپس به نقش و اهمیت فرهنگ و چگونگی آموزش در شکل‌گیری و پرورش شخصیت و در انتها به نتایج به دست آمده از پژوهش می‌پردازیم.

نظریه‌ها و مفاهیم مربوط به شخصیت

روان‌شناسان در بحث از شخصیت، بیش از هر چیز به تفاوت‌های فردی توجه دارند. به نظر هیلگارد، شخصیت، ویژگی‌هایی است که فرد را قادر به ایجاد ارتباط با دیگران می‌سازد و تحقق احترام به خود را تسهیل می‌کند (اتکینسون و دیگران، ۱۹۸۳).

نظریه روان‌کاوی (theory of psychoanalysis) منعکس‌کننده نگرش فروید درباره شخصیت انسان است که بر نیروهای ناهشیار، امیال زیست‌شناختی جنسی، پرخاشگری و تعارض‌های دوره اولیه کودکی به عنوان عوامل شکل‌دهنده شخصیت تأکید دارد. در دیدگاه فروید، ساختار شخصیت انسان از سه نظام عمده یعنی نهاد (id)، خود (ego) و فراخود (super ego) تشکیل می‌شود که در ارتباط با یکدیگر فعالیت دارند. در مفهوم کلی می‌توان نهاد را عامل زیستی، خود را فرآیند روان‌شناختی و فراخود را فرآیند اجتماعی محسوب کرد (اتکینسون و دیگران، ۵۱۲). از نظر فروید، شخصیت هر فردی در سنین بزرگسالی، وابسته به نحوه رشد او در دوران کودکی، نوجوانی و جوانی است. محیط خانواده و آموزش‌های مدرسه‌ای سهم به‌سزایی در شکل‌گیری شخصیت دانش‌آموز به ویژه در سنین پایین دارد.

نظریه‌های نوروان‌کاوی: کارل گوستاو یونگ (Carl Gustav Jung) عقیده دارد که شخصیت انسان از چندین نظام یا ساختار مجزا که می‌توانند بر یکدیگر تأثیر بگذارند، تشکیل شده است. در نظام شخصیت یونگ، ناهشیار شخصی، سطح بالاتر و کم عمق‌تر و ناهشیار جمعی سطح عمیق‌تر و با نفوذتر شخصیت محسوب می‌شود. هنگامی که تجربیات بیش‌تری

را در ناهشیار شخصی خود بایگانی می‌کنیم، شروع می‌کنیم به گروه‌بندی آن‌ها در آن چه یونگ آن را عقده‌ها می‌نامد. یک عقده، هسته هیجانات، خاطرات، ادراکات و تجربیاتی است که در اطراف یک موضوع مشترک سازمان یافته است. زمانی که عقده شکل گرفت، دیگر تحت کنترل هشیار قرار ندارد، بلکه می‌تواند وارد ناهشیار شخصی شود و در آن دخالت کند (شولتز و شولتز ۱۹۹۴). در این الگو نیز آموزش و پرورش در شکل‌گیری عقده‌ها سهم به‌سزایی دارد.

به اعتقاد آلفرد آدلر (Alfred Adler) عوامل خانوادگی و اجتماعی در شکل‌گیری شخصیت انسان نقش بسیار موثری دارند (راس، ۱۹۹۶). در تأیید نظرات او، کارن هورنای (Karen Horney) شخصیت انسان را حاصل تعامل او و محیط می‌داند (پورافکاری، ۱۳۷۶). اریک فروم (Erich Fromm) هم عقیده دارد که نیروهای اجتماعی که در دوره کودکی بر فرد تأثیر می‌گذارند، شخصیت انسان را شکل می‌بخشند. فروم به نقش جامعه در برآورده شدن نیازهای روانی افراد تأکید می‌کند (شولتز، ۱۹۷۷). یکی از عوامل فرهنگی اجتماعی تأثیرگذار، مدرسه و بالطبع آموزش است. آموزش عبارت از مجموعه تصمیمات و اقداماتی است که یکی پس از دیگری اتخاذ می‌شود و هدف آن رساندن دانش آموز به اهداف آموزشی است. برونر آموزش را مرتب و منظم کردن دقیق محیط فراگیر به منظور دست‌یابی به نتایج مورد نظر در وضعیت‌های مشخص تعریف می‌کند. طبق الگوی فارنهایم - دیگوری (Farnhalm-Diggory) تمام موقعیت‌های یادگیری به سه الگوی رفتاری، شناختی و اجتماعی قابل تقسیم هستند. در الگوی رفتاری، توجه و تأکید روی حالت‌های مکانیکی آموزش، در الگوی شناختی بر فرآیندهای ذهنی و در الگوی اجتماعی بر فرصت‌ها و مهارت‌های اجتماعی است.

نظریه‌های روان‌شناسی یادگیری

از دیدگاه روان‌شناسی رفتارگرایی، یادگیری در اثر تعامل مداوم بین انسان و محیط پیرامون او شکل می‌گیرد. جورج کلی از جمله روان‌شناسان شناختی است که بر چگونگی درک، تفسیر

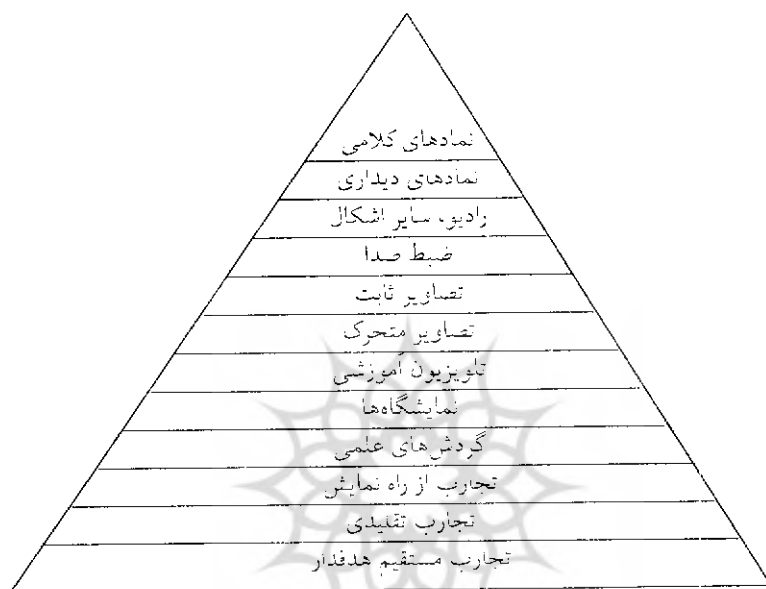
انسان نسبت به روایدها و محیط تأکید می‌ورزد (پروین، ۱۹۸۹). از دیدگاه شناختی - اجتماعی رفتار یک شخص بستگی به شیوه درک او از موقعیت‌های اجتماعی دارد. بندورا بر توانایی ادراک‌شده فرد درباره انطباق با موقعیت‌ها، مفهوم یادگیری مشاهده‌ای (observational) نشانه‌های سرمشوق‌دهی (modeling clues) مهارت‌های اجتماعی در شکل‌گیری شخصیت افراد تأکید می‌ورزد (کریمی، ۱۳۷۵).

طبق نظریه پیازه، تحول شناختی در طول دوره کودکی جریانی پیوسته است. پیازه برای آن، مراحل قابل است: مرحله حسی - حرکتی، مرحله پیش‌عملیاتی، مرحله عملیات عینی و مرحله صوری. به نظر پیازه، انسان از لحظه تولد، به همان اندازه که تحت تأثیر محیط فیزیکی قرار می‌گیرد، از محیط فرهنگی و اجتماعی نیز متأثر می‌گردد. فرهنگ جامعه حتی بیش‌تر از محیط فیزیکی، ساختار شخصیتی فرد را تغییر می‌دهد (هرکنهان و آلسون، ۱۹۹۷).

فرهنگ و ارزش‌های حاکم بر جامعه از عوامل فرهنگ ساز نظیر رسانه‌ها و مدارس تأثیر می‌پذیرد. نقش فن‌آوری‌های جدید اطلاعات و ارتباطات در امور گوناگون، چشمگیر و حساس است و استفاده درست از آن می‌تواند راهگشای بسیاری از مسائل و معضلات جامعه باشد. فن‌آوری‌ها با ایجاد محیط‌های جدید توانسته است روش‌های متکی بر سنت را تغییر دهد و تحولاتی را در همه زمینه‌ها از جمله آموزش پدید آورد.

متخصصان ساختگرا کوشش می‌کنند تا با استفاده از فن‌آوری‌های جدید، محیط‌هایی را ایجاد کنند که در آن یادگیرندگان علاوه بر آشنایی با مفاهیم و فرآیندهای تفکر، یادگیری خود را بررسی و داده‌ها را جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل کنند و در این آموزش علاوه بر امکانات مدرسه از امکاناتی که به صورت بالقوه در جامعه وجود دارد استفاده نمایند. در چنین شرایطی، معلمان متناسب با استفاده از فن‌آوری‌ها از شیوه‌های جدید تدریس و رسانه‌های گوناگون استفاده می‌کنند. رسانه‌هایی که بیش‌ترین میزان تعامل را برای رسیدن به اهداف ایجاد می‌کنند و متناسب با سن فراگیران باشند. اهم رسانه‌ها در مخروط ادگار دینل به شرح زیر خلاصه

می‌گردد.

مخروط تجربی (ادگار دیل، ۱۹۶۹: ۱۰۷)

ارتباط آموزش با مسائل دنیای واقعی از جمله اعتماد و ایدز یکی از مهم‌ترین نوآوری‌ها در آموزش است. در این مقاله سعی شده تا نقش و چگونگی آموزش در مورد اعتماد در نظام آموزشی دیگر کشورها بررسی و سپس با توجه به شرایط فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی ایران پیشنهادهایی ارائه گردد.

در ابتدا اطلاعاتی راجع به روش پژوهش، جامعه و نمونه آماری و سپس خلاصه‌ای از نتایج به دست آمده ارائه خواهد شد.

روش تحقیق

روش تحقیق کیفی است. جمع‌آوری اطلاعات از طریق بررسی مدارک و شواهد، منابع و اسناد کتابخانه‌ای، اطلاعات شبکه‌های کامپیوتری و مصاحبه‌های عمیق با والدین و دانش‌آموزان فراهم شده است.

جامعه آماری تحقیق، دانش‌آموزانی هستند که حداقل سه سال از مقطع ابتدایی را در مدارس یکی از کشورهای امریکا، کانادا، استرالیا و انگلیس مشغول به تحصیل بوده‌اند و هم‌اکنون در مدارس ایران به تحصیل اشتغال دارند. مصاحبه با والدین آن‌ها هم بخش دیگری از اطلاعات را تشکیل می‌دهد. علل انتخاب کشورهای مذکور، موقعیت جغرافیایی (قاره‌های مختلف)، پیشرفته بودن در آموزش و پرورش و کثرت ایرانیان مخصوصاً دانشجویان اعزامی به این کشورها است. به علت امکان دسترسی به اساتید دانشگاه و دانشجویان اعزام شده به خارج و همچنین آگاهی بیش‌تر این قشر از مسائل متفاوت، جامعه آماری این تحقیق را اساتید و دانشجویان اعزام به خارج تشکیل می‌دهند که فرزندانشان حداقل سه سال از مقطع ابتدایی را در یکی از چهار کشور مذکور به تحصیل اشتغال داشته‌اند. در این تحقیق مسائل گوناگونی مورد بحث و بررسی قرار گرفت. یکی از این موارد، چگونگی آموزش پیرامون مسائل مبتلابه به جامعه نظیر ایدز و اعتیاد بود که خلاصه‌ای از نتایج به دست آمده در این مقاله خواهد آمد.

نمونه آماری: تعداد دویست نفر از دانش‌آموزان و والدین آن‌ها به‌طور تصادفی از فهرست اساتید واجد شرایط که از سال ۱۳۷۰ به بعد به ایران برگشته‌اند از سه شهر بزرگ تهران، شیراز و اصفهان انتخاب شده‌اند. تعداد ۱۴۳ نفر از دویست نفر مورد مصاحبه قرار گرفتند. روش تجزیه و تحلیل کیفی و با کدگذاری، مقوله‌بندی و سازمان‌دهی داده‌ها انجام گرفت. به دلیل محرمانه بودن اطلاعات و مشخص نشدن نام افراد مصاحبه‌شونده به هر یک از افراد کد (شماره) اختصاص یافته که در هنگام نقل قول از کد مورد نظر استفاده می‌شود.

یافته‌های پژوهش

اکثر مصاحبه‌شوندگان در این پژوهش (۹۰٪) به نقش آگاهی و دانش در پیشگیری از معتاد شدن دانش‌آموزان اشاره کردند و عقیده داشتند که در مدارس کشورهای مورد نظر مواد مخدر گوناگون به بچه‌ها معرفی و نحوه تهیه آن‌ها و همچنین آثار آن‌ها روشن و آشکار به دانش‌آموزان به اشکال گوناگون آموزش داده می‌شد. مهم‌ترین شیوه‌های آموزشی را در جدول شماره ۱ می‌توان ملاحظه کرد:

جدول شماره ۱- شیوه‌های گوناگون آموزش در مورد اعتیاد و نحوه پیشگیری از آن

روش‌های آموزشی	والدین (۳۳ نفر)	دانش‌آموزان (۱۱۰ نفر)
استفاده از فیلم و سایر مواد سمعی و بصری	۳۲ ٪۹۸	۱۰۸ ۹۸/۵
استفاده از مواد واقعی	۱۸ ٪۵۵	۷۳ ٪۶۷
استفاده از فن‌آوری‌های اطلاعات و ارتباطات (رایانه‌ها)	۲۵ ٪۸۰	۹۴ ٪۸۵
بازدیدهای علمی از مراکز نگهداری زندانیان	۲۲ ٪۶۶	۷۸ ٪۷۰
استفاده از منابع جامعه (نظیر افراد متخصص و غیره)	۲۹ ٪۹۰/۵	۹۸ ٪۸۹
اجرای پروژه‌های تحقیقاتی	۲۰ ٪۶۶	۱۰۴ ٪۹۵
استفاده از سخنرانی	۶ ٪۱۹	۳۴ ٪۳۰

همان‌طور که در جدول فوق ملاحظه می‌شود، استفاده از مواد سمعی و بصری یکی از مهم‌ترین شیوه‌های آموزشی پیشگیری از اعتیاد است.

استفاده از وسایل سمعی و بصری

به گفته اکثر مصاحبه‌شوندگان، یکی از راه‌های مستندسازی مسائل و مشکلات افراد معتاد تهیه فیلم از زندگی، مسائل و مشکلات آن‌ها، نحوه ابتلا و نشان دادن آن در کلاس‌های درس بود. علاوه بر زندگی افراد معتاد، آثار اعتیاد روی قسمت‌های مختلف بدن از جمله مغز، اعصاب، شش و بیماری‌های مربوطه دیگر توسط فیلم به کودکان نشان داده می‌شد. به گفته یکی از والدین، یکی از موارد بسیار مهمی که به بچه‌ها آموزش داده می‌شد، نکوهش عادت داشتن حتی به چیزهای خوب است و انسان باید از کارهایی که به صورت عادت آن‌ها را انجام می‌دهد یا چیزهایی که در انسان عادت را پدید می‌آورد پرهیز نماید. به گفته یکی از والدین، استدلال آن‌ها هم این بود که انسان دائم باید از قدرت تفکر خود استفاده کند و همه کارهایش را از روی هوشیاری و علم و آگاهی به عواقب و نتایج عمل انجام دهد. هر چیزی که ناخودآگاه و به صورت عادت در بیاید قوه تفکر در آن به کار گرفته نمی‌شود و عمل مطلوبی محسوب نمی‌گردد (فرد شماره ۱۳، شهریور ۱۳۷۸).

به گفته ۶۷٪ از دانش‌آموزان، فیلم‌ها اکثراً به صورت کارتون‌های تهیه شده بود. در این فیلم‌ها، عوارض اعتیاد و نتایج سوء آن در سلامتی انسان به خوبی نشان داده شده و روی آن‌ها بسیار تأثیرگذار بوده است. یکی از والدین در این مورد چنین گفت: «در مورد اعتیاد خیلی خوب با بچه‌ها کار می‌شد و اثر هم داشت به طوری که در خانه ما کسی جرأت استفاده از سیگار را ندارد و در صورت داشتن مهمان سیگاری فوراً با اعتراض پسرم مواجه می‌گردد. زیرا او به خوبی با آثار مضر سیگار بر سلامتی انسان آگاه شده است و سیگار را به عنوان سم به دانش‌آموزان معرفی کرده‌اند» (فرد شماره ۱۲۸، فروردین ۱۳۷۹).

اکثر والدین عقیده داشتند که از فیلم و ویدئو به مقدار فراوان در آموزش کودکان در کشورهای پیشرفته استفاده می‌شود. بعضی از این فیلم‌ها صرفاً آموزشی و بعضی دیگر با وجود آموزشی بودن، حالت سرگرم‌کننده نیز داشتند. فیلم‌های صرفاً آموزشی بیشتر برای مقاطع بالاتر و فیلم‌های سرگرم‌کننده و تفریحی برای مقاطع پایین‌تر در نظر گرفته شده بود. به طور کلی، هدف از استفاده از وسایل سمعی و بصری، بالابردن انگیزه یادگیری در دانش‌آموزان و دادن اطلاعاتی است که در مقایسه با روش‌های دیگر کم‌تر مؤثر است.

استفاده از موارد واقعی در تدریس

به گفته اکثر مصاحبه‌شوندگان، برای آموزش بیماری‌ها و مواد مخدر سعی می‌شد از مورد‌های واقعی استفاده شود و از افراد درگیر در مسئله اعتیاد دعوت می‌شد تا به کلاس درس بیایند و تجارب خود را با بچه‌ها در میان گذارند. برای مثال، استفاده از یک معتاد برای بیان چگونگی ابتلا به مواد مخدر از زبان خودش. در این برنامه، زجرهای فرد معتاد پس از اعتیاد به خوبی از زبان خودش برای بچه‌ها بیان می‌گردید. بنابه اظهارات بعضی از والدین و دانش‌آموزان، هنگامی که از موارد واقعی برای بیان اعتیاد و گرفتاری‌های بعد از اعتیاد و چگونگی برخورد جامعه با معتادان استفاده می‌شد اثر پایدارتری بر یادگیری کودکان داشت. مادری که دو فرزندش در مدارس کانادا تحصیل می‌کردند به ارزش پایدار این روش اشاره کرده، می‌گوید: «فرزندم شدیداً تحت تأثیر صحبت‌های خانمی که بیماری ایدز گرفته و در کلاس درس از بیماری، چگونگی ابتلا (همراه با گریه و ناراحتی) و ... صحبت کرده بود، قرار گرفته، مخصوصاً از رنج دوری که مادر به علت بیماری از فرزندانش تحمل کرده بود.» (فرد شماره ۱۵۱، تیر ۱۳۷۹). مادر دیگری از معتادی که به لحاظ نرسیدن مواد، مورد حمله‌های ریشه‌آور قرار گرفته بود صحبت کرد و عقیده داشت که دیدن معتادانی با این وضعیت و مشاهده آن‌ها و دیدن زجر آن‌ها در مواقع نرسیدن مواد مخدر به بدن آن‌ها روی فرزندشان بسیار تأثیرگذار بوده

است. این معتمدان معمولاً از نحوهٔ ابتلای خود به اعتیاد صحبت می‌کردند و هوشیاری‌های لازم را به کودکان می‌دادند (فرد شمارهٔ ۹۸، اسفند ۱۳۷۸). استفاده از خانواده‌های افراد معتمد در کلاس‌های درس و صحبت پیرامون مشکلاتی که آن‌ها در زندگی روزمره با آن روبه‌رو هستند از زبان خودشان و پاسخگویی به پرسش‌های مطرح شده دانش‌آموزان در این زمینه، از دیگر روش‌های استفاده‌شده در مدارس است. علاوه بر دعوت از افراد درگیر اعتیاد، بازدید از مراکز مربوطه هم جزیی از برنامه‌های آموزشی مورد نظر در مدارس بود.

استفاده از رایانه و شبکه‌های اطلاعاتی

استفاده از رایانه‌ها در نظام آموزش کشورهای غربی از اوایل دههٔ ۱۹۸۰ به طور گسترده‌ای مورد توجه و بهره‌برداری قرار گرفت. رایانه‌ها در امور گوناگون آموزشی، پژوهشی، کاربردی و ارتباطی مورد توجه مدارس قرار گرفتند (زمانی، ۱۳۸۱).

نتایج حاصله از این پژوهش نشان داد که رایانه‌ها در پیشگیری از اعتیاد به دانش‌آموزان به صورت گوناگون مورد بهره‌برداری قرار گرفته‌اند. جدول شمارهٔ ۲ موارد استفاده از رایانه را در آموزش اعتیاد نشان می‌دهد.

۱- به عنوان وسیلهٔ کمک آموزشی: بسیاری از اطلاعات از طریق نرم افزارهای کمک آموزشی به دانش‌آموزان ارائه می‌گردید. ۸۵٪ از دانش‌آموزان به استفاده از رایانه به عنوان وسیله کمک آموزشی در امر آموزش پیشگیری از اعتیاد اشاره کردند. ۲- به عنوان ابزاری جهت کسب اطلاعات: معلمان با معرفی نشانی شبکه‌های اینترنتی، دانش‌آموزان را به کسب دانش روز از طریق این شبکه‌ها تشویق می‌کردند. ۵۶٪ از دانش‌آموزان به استفاده از رایانه برای اجرای پروژه‌های فردی و گروهی مرتبط با اعتیاد با کمک گرفتن از منابع اطلاعاتی شبکه‌های اینترنتی اشاره کردند. ۳- استفاده از رایانه به عنوان ابزار: دانش‌آموزان تشویق می‌شدند که

جدول شماره ۲- موارد استفاده از فن‌آوری‌های جدید اطلاعات و ارتباطات در آموزش اعتیاد

از نظر دانش‌آموزان

دانش‌آموزان (۱۱۰ نفر)	استفاده از رایانه در آموزش اعتیاد
۹۴ ٪۸۵	به عنوان وسیله کمک آموزشی
۱۰۶ ٪۹۶	استفاده از رایانه به عنوان ابزار
۶۲ ٪۵۶	استفاده از رایانه برای پژوهش
۳۳ ٪۳۰	استفاده از رایانه برای ارتباط با دیگران

پروژه‌های انجام شده خود را حروف چینی و جدول‌ها و نمودارهای تحقیق خود را با کمک نرم‌افزارهای کاربردی ترسیم نمایند. ۹۶٪ از دانش‌آموزان به استفاده از رایانه برای حروف چینی گزارش‌های خود اشاره کردند. ۴- استفاده از رایانه به عنوان یک وسیله ارتباطی: با تشکیل شبکه‌های محلی، دانش‌آموزان و معلمان یک منطقه یا یک کشور با دانش‌آموزان و معلمان دیگر مناطق ارتباط برقرار می‌کنند و به رد و بدل اطلاعات می‌پردازند. کم‌تر از ۳۰٪ دانش‌آموزان به ارتباط بین مدارس از طریق شبکه‌های محلی برای اجرای پروژه‌های مربوط به اعتیاد اشاره کردند.

علاوه بر استفاده از فن‌آوری‌ها، معلمان از شیوه‌های دیگری نیز برای آموزش پیشگیری از اعتیاد استفاده می‌کردند.

بازدید از مراکز نگهداری معتادان و زندان‌ها

بازدید از مراکز نگهداری معتادان و بازدید از زندان‌ها در افزایش آگاهی دانش‌آموزان به راه‌های ابتلا و عوارض اعتیاد بسیار آموزنده است. در این مراکز، ندامت و تجارب معتادان هشدارهای خوبی برای کودکان تلقی می‌شود.

آگاه کردن دانش‌آموزان از راه‌های مبتلا شدن به اعتیاد از طریق توزیع مواد خوراکی و توصیه به کودکان که از هیچ غربیه‌ای حتی دوستان و هم‌شاگردان خود مواد خوراکی دریافت نکنند و در صورت مشاهده اعمال مشکوک به مدیر، معلم و مدرسه اطلاع دهند جزو دیگر برنامه‌های آموزشی مدرسه بود که دائماً مورد تأکید و تکرار قرار می‌گرفت و این نوع آموزش‌ها با تبلیغات گسترده به صورت تهیه پوستر، بروشور و کاغذ دیواری انجام می‌گردید.

استفاده از پلیس و سایر افراد دست اندرکار در مبارزه با مواد مخدر

دعوت از افراد پلیس و سایر افراد در سازمان‌های ذیربط مبارزه با مواد مخدر برای در میان گذاشتن تجارب خود با دانش‌آموزان از دیگر راه‌های آشنایی کودکان با این پدیده و کسب هشیاری‌های لازم است. دعوت مداوم از افراد پلیس در مدرسه و ایراد سخنرانی برای بچه‌ها در مورد جرم‌ها و حوادث اتفاق افتاده در ماه گذشته و جویایی نظرات دانش‌آموزان در مورد علل بروز جرم و جلب همکاری دانش‌آموزان با افراد پلیس یکی دیگر از راهبردهای اتخاذ شده توسط مدیران و معلمان مدارس در کشورهای مورد مطالعه است. دادن آگاهی‌های لازم به بچه‌ها برای پیشگیری از بروز حوادث مختلف از دیگر پیامدهای دعوت افراد پلیس است.

دانش‌آموزی که سه سال از تحصیلاتش را در امریکا گذرانده بود چنین گفت:

«یک پلیس مرتب برای آموزش به مدرسه می‌آمد و به ما آموزش‌های گوناگون می‌داد. مثلاً اگر خانه‌تان آتش گرفت باید چه کار کنید. اعضای خانواده باید کجا جمع بشوند. اگر خودتان آتش گرفتید ندوید. توی خانه جیغ نزنید. آن‌ها به ما یاد می‌دادند که چه طور آتش را خاموش

کنیم. به علاوه، از نمایش هم برای آموزش استفاده می‌شد. مثلاً در مورد سیگار نکشیدن که سه چهار نفری نمایشی را اجرا کردیم. یک دفتر بود که چیزهای مختلفی اعم از لباس و چیزهای دیگر برای دکور صحنه در آن وجود داشت» (دانش‌آموز شماره ۵۱، فروردین ماه ۱۳۷۹).

اخبار مندرج در روزنامه‌ها و برنامه‌های پخش شده از دیگر رسانه‌ها در مورد اعتیاد موضوع مطرح در کلاس‌های درس کشورهای مزبور است. اکثر اخبار توسط خود دانش‌آموزان جمع‌آوری و نقد و بررسی می‌شوند.

استفاده از سایر افراد متخصص در جامعه

مدرسه در بسیاری از مواقع از امکانات بالقوه جامعه پیرامون خود نظیر والدین و سایر افراد متخصص برای آموزش دانش‌آموزان استفاده می‌کند. برای مثال، «از پدر یکی از بچه‌ها که متخصص اعصاب بود دعوت کرده بودند که در مورد اثر اعتیاد روی سلول‌های عصبی صحبت کند» (فرد شماره ۵۶، مرداد ۱۳۷۸). این پزشک که استاد دانشگاه هم بود در مورد عواقب و عوارض اعتیاد و علت ایجاد ریشه در بدن معتادان صحبت می‌کرد (همان منبع). مصاحبه شونده‌گان دیگری هم به دعوت متخصصان ریه و مجراهای تنفسی اشاره کردند. در این جلسات آثار سیگار بر سلامتی انسان و آثار سوء آن به ویژه بر شش‌ها مورد بحث و بررسی قرار می‌گرفت. اکثر این متخصصان برای آموزش اسلایدهایی به همراه داشتند که در ضمن درس از آن‌ها استفاده می‌کردند.

بنابراین اظهارات اکثر والدین و دانش‌آموزان، مدرسه و معلمان به بهترین نحو از منابع موجود در جامعه برای آموزش دانش‌آموزان استفاده می‌کردند. به طوری که، در هر رشته از افراد متخصص برای آشنایی دانش‌آموزان با مشاغل مختلف استفاده می‌شد تا دانش‌آموزان ضمن آگاهی از وجود این مشاغل در جامعه، علاقه خود را بسنجند و در آینده راحت‌تر بتوانند شغل

دلخواه خود را انتخاب نمایند.

در خصوص استفاده از افراد دیگر در تدریس، یکی از دانش‌آموزان که در امریکا تحصیل کرده بود چنین گفت:

«یک بار یک گروه تئاتر آمدند و راجع به مواد مخدر که چه ضررهایی دارد و زندگی را می‌پاشد. یک نمایش اجرا کردند. بعد هم ما را گروه گروه کردند و گفتند که حالا شما یک نمایش برای ما اجرا کنید. بعد هم ما فکرهایمان را روی هم گذاشتیم و در مورد مشکلات زندگی معاندان نمایش ساختیم و حدود بیست دقیقه برای آن‌ها اجرا کردیم» (دانش‌آموز شماره ۳۳، تیرماه ۱۳۷۹).

علاوه بر استفاده از تجربیات افراد متخصص، از وسایل و امکانات سازمان‌های مختلف هم به مناسبت‌های گوناگون استفاده می‌کردند. برای مثال، مادر یکی از بچه‌ها که در استرالیا تحصیل کرده بود در این مورد چنین گفت:

هر سال یک کانتینر با عکس، نقاشی، پوستر و ماکت‌های انسان به مدرسه می‌آمد تا مضرات سیگار را به بچه‌ها نشان دهد. آن‌ها ضمن نشان دادن اعضای بدن و کار هر قسمت، مضرات سیگار کشیدن را روی اجزای بدن توضیح می‌دادند. در این مورد فیلم هم نشان می‌دادند (فرد شماره ۱۱، دی‌ماه ۱۳۷۸).

به گفته تعداد زیادی از مصاحبه‌شوندگان، مدارس خارجی به فعالیت‌ها و تجارب بچه‌ها اهمیت می‌دادند و از هر فرصتی برای آموزش بچه‌ها استفاده می‌کردند.

ادغام آموزش با زندگی واقعی دانش‌آموز

از آن‌جا که یکی از اهداف نظام‌های آموزشی کشورهای مورد مطالعه، فراهم نمودن زمینه رشد دانش‌آموزان در کلیه زمینه‌ها است، بنابراین سعی می‌شود تا نگرش‌ها یا عاداتی از تفکر را در دانش‌آموزان توسعه دهند که برای آن‌ها در مقام یک شهروند مسئول، در جامعه پیچیده

امروزی لازم است. بدین ترتیب که علاوه بر آموزش پاره‌ای از مهارت‌های شناختی به دانش‌آموزان، به سایر نیازهای فردی و اجتماعی دانش‌آموزان توجه کرده، با آموزش‌های لازم، حس ارزش به خود و قدر و منزلت را در آن‌ها ایجاد می‌کنند. پرورش این مهارت‌ها از بروز بسیاری از نابسامانی‌های اجتماعی از جمله اعتیاد جلوگیری می‌کند. از این‌رو، در مقطع ابتدایی کم‌تر روی مهارت‌های شناختی دانش‌آموزان کار می‌کردند و بیش‌تر به پرورش مهارت‌های اجتماعی می‌پرداختند. مهارت‌های اجتماعی عبارتند از مهارت‌های مشارکتی، مهارت‌های ارتباطی، مهارت‌های تحقیق (جمع‌آوری اطلاعات، سازمان‌دهی، تفسیر داده‌ها) و مهارت‌های تفکر (فرضیه‌سازی، مقایسه، ارائه راه‌حل‌های گوناگون و انتخاب بدیل‌ها). در این برنامه‌ها به دانش‌آموزان تفهیم می‌شد که آن‌ها در قبال خانواده، مدرسه، جامعه و کشورشان مسئولیت‌هایی به عهده دارند. بهداشت محیط زیست، حفظ و نگهداری آن، رعایت قوانین و مقررات و پای‌بند بودن به وظایف دینی و اخلاقی، و رعایت نظم و انضباط از جمله مسئولیت‌های آن‌ها است. از طرفی، معلمان سعی دارند تا به شیوه‌های مختلف مهارت‌های میان‌فردی را در دانش‌آموزان پرورش دهند. این روحيات شامل داشتن افکار مثبت، انعطاف‌پذیری، شکیبایی، توجه به آرای دیگران و تفهیم آنان، کار درگروه، همکاری، زندگی در جامعه جهانی، احترام و مسئولیت برای محیط زندگی، ارزش‌دهی به قوانین و رعایت نظم و انضباط است. پرورش روحیه مثبت‌گرایی و ایجاد حس احترام به خود از عوامل بسیار مهم در پیشگیری از اعتیاد محسوب می‌شود.

انجام دادن تحقیق و اجرای پروژه‌های مرتبط با اعتیاد توسط دانش‌آموزان

نتایج تحقیق نشان داد که معلمان، مهارت تصمیم‌گیری را از طریق مشارکت عملی در برنامه ریزی درسی و اجرای فعالیت‌های گوناگون به دانش‌آموزان آموزش می‌دهند. شرکت دادن دانش‌آموزان در مسائل اجتماعی جامعه با اجرای پروژه‌های تحقیقاتی مرتبط با مسائل

جامعه و زندگی صورت می‌گیرد. به‌طور خلاصه، دانش‌آموزان با اجرای پروژه‌های گوناگون، در مورد مسائل جهانی و محلی تفکر کرده، برای معضلات آن چاره‌اندیشی می‌کنند. در تمام برنامه‌های توسعه، نقش آموزش و پرورش در نظر گرفته می‌شود و کلیه دانش‌آموزان را هم به عنوان اعضای پروژه‌های ملی درگیر می‌کنند.

استفاده از پروژه‌های تحقیقاتی مرتبط با مسائل جامعه

یکی از موارد مورد نظر و توجه اکثر مصاحبه‌شوندگان (۸۹٪) مسئله آماده‌سازی بچه‌ها برای رویدادهای آینده و جلب همکاری آن‌ها با مسئولان جامعه در آینده بوده است. بدین ترتیب، در برنامه‌های مختلف اجتماعی، سیاسی و اقتصادی کشور، نقش آموزش و پرورش مشخص و اهداف و محتوای درسی با توجه به این برنامه‌ها طراحی و برنامه‌ریزی می‌گردد. به معلمان هم آموزش‌های لازم در مورد نحوه اجرای این برنامه‌ها داده می‌شود. به گفته والدین، مدارس با کمک گرفتن از نیروی عظیم دانش‌آموزی، بدون صرف هزینه‌های زیاد بیش‌ترین بازده مدیریت را نشان می‌دهند. والدین و دانش‌آموزان مصاحبه‌شده در این پژوهش به موارد گوناگونی اشاره کردند که تنها به ذکر چند مورد آن‌ها بسنده می‌شود. یکی از والدین در این مورد چنین گفت:

یک روز به کتابخانه‌ای در امریکا رفته بودم. گروهی از بچه‌های کوچک را دیدم که به راحتی دنبال کتاب در برگه‌دان‌ها می‌گشتند. از آن‌ها پرسیدم که چه کار می‌کنند. گفتند شهردار شهر خواسته که مردم بررسی کنند کدام منطقه این شهر از منبع آب بهتر و با کیفیت‌تری برخوردار است و چه راهی برای دست‌یابی به آب آن منبع با کم‌ترین هزینه وجود دارد. معلم ما این موضوع را در کلاس گفته و از ما خواسته تا کتاب‌ها و مقالات مربوط به این موضوع را در کتابخانه پیدا کنیم (فرد شماره ۵۵، بهمن ماه ۱۳۷۸).

به عقیده ۷۶٪ از مصاحبه‌شوندگان، آموزش و پرورش در ارتباط با جامعه است. طرح

مسائل جامعه در کلاس‌های درس و استمداد از دانش‌آموزان برای رفع معضلات از ویژگی‌های کلاس‌های درس در کشورهای مذکور است. آرای دانش‌آموزان در بسیاری از موارد در شوراها شهر به بحث گذاشته می‌شود. فرد شماره ۵۵، در مورد پروژه فوق الذکر (آب آشامیدنی) به دانش‌آموزان چنین گفت:

به دلیل تحت تأثیر قرار گرفتن از این مطلب، این مورد را پیگیری کردم و دیدم که طرح آن‌ها در شورای شهر مطرح شد. این یعنی، اهمیت دادن به بچه‌ها. بعد هم بازخورد راجع به طرح از طرف شورای شهر به بچه‌ها داده می‌شد. تصور کنید که این امر چه اعتماد به نفسی در بچه‌ها به وجود می‌آورد. این درس بزرگی است که بچه‌ها را طی دوره تحصیل در مسائل اجتماعی شرکت دهیم (فرد شماره ۵۵، بهمن ماه ۱۳۷۸).

به علاوه، بعضی از دانش‌آموزان اظهار داشتند که معلمان، آن‌ها را در شرایط شغلی گوناگون قرار می‌دادند و از آرای آنان استفاده می‌کردند. برای مثال، شما مسئول اداره یا سازمان مبارزه با اعتیاد در نظر گرفته شده‌اید. برای ریشه‌کن کردن اعتیاد، به همکاری چه سازمان‌هایی نیاز دارید؟ چه راهبردهایی را برای شناسایی افراد معتاد در نظر می‌گیرید؟ برای درمان این افراد چه سیاست‌هایی را در پیش می‌گیرید؟ برای پیشگیری چه سیاست‌هایی را اتخاذ می‌کنید؟ معلم نه تنها بچه‌ها را با مشکل اعتیاد مواجه می‌کند، بلکه از آن‌ها راه حل می‌خواهد. منابع اطلاعاتی را هم به آن‌ها معرفی می‌کند و آدرس محل‌هایی را که برای گرفتن اطلاعات باید به آن‌ها مراجعه کند، را در اختیار آن‌ها می‌گذارد. دانش‌آموز علاوه بر مطالعه مجبور است که به سازمان‌ها و ادارات مختلف مراجعه و اطلاعاتی را جمع‌آوری کند. در خلال این بررسی‌ها به مشکلاتی که افراد معتاد برای خود و جامعه پدید آورده‌اند آشنا می‌شود و در حین یافتن راه حل، از زبان‌های مادی و معنوی این پدیده شوم مطلع می‌گردد. یا از دانش‌آموز خواسته می‌شود که در مورد افراد معتاد و مشکلات آن‌ها در جامعه تحقیق کرده، به بحث و بررسی پیرامون این پدیده بپردازد. در این پروژه هم دانش‌آموز مجبور است با مراجعه به کتاب‌ها و

سایر منابع، اطلاعات خود را جمع‌آوری کند و برای بحث در مورد آن‌ها در کلاس درس آماده گردد.

ارائه گزارش به صور گوناگون

گاهی اوقات معلم از دانش‌آموز می‌خواهد که علاوه بر تهیه گزارش، پوستر یا بروشوری راجع به اعتیاد و عوارض آن تهیه نماید یا فیلمی در مورد معتادان و چگونگی برخورد افراد جامعه با آن‌ها تهیه کند. تحقیق پیرامون این افراد و آشنا شدن با نحوه اعتیاد و سایر مسائل می‌تواند آن‌ها را با واقعیت‌های مربوطه آشنا کند.

ایجاد عادات مطالعه در بچه‌ها و در اختیار نهادن کتابهای گوناگون علاوه بر افزایش اطلاعات و آگاهی‌های دانش‌آموزان در پر کردن اوقات فراغت آن‌ها نقش بسزایی دارد بدین منظور مدارس خارجی سعی می‌کردند به شیوه‌های گوناگون عادت مطالعه را در بچه‌ها افزایش دهند.

عادت به مطالعه و روش‌های پرورش آن

به عقیده اکثر مصاحبه‌شوندگان، شوق و علاقه به خواندن در این کشورها از خانه و خانواده شروع می‌شود. پدر و مادر کنار بچه می‌نشینند و برای او کتاب‌های قصه می‌خوانند. این دوره از کتابخوانی را دوره «خواندن پیش از مدرسه» نام‌گذاری کرده‌اند. تحقیقات نشان می‌دهد که این برنامه سبب رشد کلامی بچه‌ها شده، درجه آگاهی آن‌ها را افزایش می‌دهد و مهارت خواندن را نیز تسریع می‌بخشد. در سنین دبستان هم برنامه‌های گوناگون موجب ایجاد انگیزه کتابخوانی در بچه‌ها می‌شود و به‌طور کلی، بچه در نظام آموزشی آن‌ها کتابخوان بار می‌آید. در خانواده، پدر و مادر و بچه کتابی را با همدیگر مورد بحث قرار میدهند. بدین صورت که والدین در ابتدا پاراگرافی را می‌خوانند و سپس همان پاراگراف را بچه می‌خواند. آن‌گاه پدر یا

مادر به قسمت‌های مهم آن اشاره می‌کنند. با انجام دادن این قبیل کارها، بچه‌ها با پیش‌زمینه بالا وارد مدرسه می‌شوند. در مدرسه، فضای کتابخوانی گسترده‌تر می‌شود، به طوری که هر کلاس، یک کتابخانه کوچک دارد. بچه‌ها در طول روز، به شیوه‌های مختلف در معرض کتابخوانی قرار می‌گیرند. معلم برای آن‌ها کتاب می‌خواند تا بچه‌ها آن‌چه را گوش داده‌اند، بازگو کنند. گاه خود بچه‌ها برای همدیگر کتاب می‌خوانند و به بحث و گفت و شنود می‌پردازند، و گاه با راهنمایی معلم کتاب را ورق می‌زنند. کتاب و کتابخوانی، همواره در زندگی مدرسه‌ای وجود دارد.

در سال‌های بالاتر، از بچه‌ها خواسته می‌شود که به فراخور سن خود کتاب بنویسند. گاه بچه‌ها مجبور می‌شوند برای نوشتن کتاب خود، به کتابهای دیگر مراجعه کنند یا از معلم، پدر و مادر خود پرسش‌هایی کنند تا اطلاعات مورد نیازشان را به دست آورند. کتاب‌های بچه‌ها از چند صفحه دست‌نویس، همراه با نقاشی‌های مربوط تجاوز نمی‌کند. همهٔ معلمان، کتاب‌های شاگردان را می‌خوانند و هر یک جمله‌ای تشویق‌آمیز در انتهای آن می‌نویسند.

مهارت نوشتن در دانش‌آموزان به سرعت رشد می‌کند. علت این امر را هم می‌توان در اهمیت‌دهی به کتاب و کتابخوانی در کشورهای مورد نظر دانست. در برنامهٔ هفتگی این مدارس، ساعاتی به مطالعهٔ کتاب اختصاص دارد. در این ساعات دانش‌آموزان باید تعداد معینی کتاب را در طول هفته یا ماه بخوانند. در ضمن خواندن کتاب، باید تکالیف خواسته شده از طرف معلم را هم انجام دهند. این فعالیت‌ها شامل پاسخ دادن به پرسش‌های مطرح شده از طرف معلم، مراجعه به فرهنگ لغت و پیدا کردن معانی لغات و نظایر این‌ها می‌شود.

به طور کلی، مدارس و معلمان سعی می‌کنند تا به اشکال گوناگون کتاب را به بچه‌ها معرفی و عادات کتابخوانی را با کمک والدین و امکانات جامعه برای دانش‌آموزان فراهم نمایند. استقرار کتابخانه‌های مجهز به انواع کتاب‌های جالب و خواندنی در محله‌های مختلف شهر و دسترسی آسان همگان به کتابخانه‌های عمومی یکی دیگر از عوامل ایجاد انگیزه

برای کتابخوانی می‌باشد. ایجاد عادت به مطالعه سبب پرشدن اوقات فراغت دانش‌آموز می‌شود و از بسیاری از حوادث و خطرات احتمالی که در کمین جوانان و نوجوانان قرار دارد جلوگیری می‌نماید.

پیشنهادها

پیشگیری به عنوان بهترین شیوه: اگر قرار است که جامعه اسلامی ما همه جوانان و بزرگسالان آسیب‌پذیر را از چنگال مهیب مواد مخدر و خانمان‌برانداز برهاند باید ضمن اجرای قوانین و تعیین اشد مجازات برای قاچاقچیان و گردانندگان این حرفه آلوده، امکانات و فرصت‌های پیشماری را از نظر فرهنگی برای جامعه فراهم سازد. فرهنگ‌سازی در خانواده و سپس در مدارس شکل می‌گیرد. به عقیده محققان، اثر عامل دوم: یعنی مدرسه، به مراتب، از عامل اول مهم‌تر است زیرا در بسیاری از مواقع فرزندان با اصرار و سماجت خود، والدین را تحت تأثیر قرار می‌دهند و از بسیاری از عادات ناپسند در خانواده و جامعه جلوگیری می‌کنند. اعتیاد یک بیماری است و برای مبارزه با هر بیماری که می‌تواند همه‌گیر شود، سه عامل را باید در نظر گرفت: ۱- عامل بیماری‌زا، ۲- محیط بیماری‌ساز، و ۳- انسان بیماری‌پذیر. اگر یکی از عوامل این سه حلقه متصل به هم نادیده گرفته شود، زنجیر اتصالی از هم می‌گسلد (فرجاد، ۱۳۵۵). در آموزش راجع به مواد مخدر نیز باید این سه عامل را در نظر گرفت؛ بدین ترتیب که ضمن آگاهی دادن به دانش‌آموزان از مواد مخدر و آثار مخرب آن، به عوامل آلوده‌کننده از جمله دوستان ناباب، افراد ناآشنا که مواد گوناگون غذایی را به دانش‌آموز تعارف می‌کنند و حتی آلودگی‌هایی که در محیط خانوادگی دانش‌آموز وجود دارد نظیر وجود پدر یا مادر معتاد و آثاری که اعتیاد بر خانواده می‌گذارد در کلاس‌های درس باید مورد بحث و گفت‌وگو قرار گیرد. آگاهی از مسائلی که افراد معتاد در زندگی با آن‌ها دست به‌گریبان هستند می‌تواند برای دانش‌آموزان بسیار آموزنده باشد. همان‌طور که در بخش یافته‌ها ملاحظه شد در

مدارس کشورهای پیشرفته از افراد معتاد یا خانواده معتادان در کلاس‌های درس استفاده می‌گردید تا با زبان خود چگونگی ابتلا و مسائل خود را بیان و به پرسش‌های دانش‌آموزان پاسخ دهند. بهتر است دانش‌آموزان زجری را که معتادان در هنگام نرسیدن مواد مستحکم می‌شوند شاهد باشند. دادن پروژه‌های فردی و گروهی به دانش‌آموزان، تهیه فیلم از زندگی انگل گونه معتادان توسط دانش‌آموزان و نمایش آن در کلاس‌های درس همراه با دادن اطلاعات و آگاهی پیرامون آثار مخرب این مواد می‌تواند بسیار تأثیرگذار باشد. تحقیق پیرامون مواد مخدر و آثار آن بر روی قسمت‌های مختلف بدن می‌تواند موضوع پروژه‌های فردی و گروهی دانش‌آموزان باشد. نشان دادن فیلم‌های آموزشی پیرامون مواد مخدر و آثار آن روی اندام‌های گوناگون بدن که توسط سایر سازمان‌ها و ارگان‌ها تهیه شده است نیز می‌تواند در کلاس‌های درس مورد بحث و بررسی قرار گیرد. به طور کلی، روش‌های آموزش غیرمستقیم (نشان دادن فیلم، طرح موارد واقعی) می‌تواند بسیار تأثیرگذارتر از آموزش‌های مستقیم به شیوه سخنرانی و پند و موعظه باشد.

با توجه به نتایج حاصله از پژوهش انجام شده، پیشنهادهای زیر در این خصوص ارائه می‌گردد.

- بازکردن مسائل جامعه در مدارس و دادن آموزش‌های لازم به بچه‌ها جهت پیشگیری
- تأکید بر آموزش موارد کاربردی و مسائلی که دانش‌آموز در زندگی روزمره با آن مواجه است، از جمله مسئله اعتیاد،
- آموزش کودکان در مورد اعتیاد و آثار سوء آن بر سلامتی از همان سال‌های ابتدایی،
- استفاده از منابع گوناگون جامعه برای آموزش کودکان در مورد اعتیاد، از جمله سازمان‌ها، ادارات مربوطه و والدین،
- همکاری تمامی رسانه‌های جمعی و هماهنگی بین آن‌ها در امر آموزش موارد مربوط به پیشگیری از اعتیاد،

- تغییر شیوه‌های آموزش تئوری به عملی و کاربردی،
- درگیر کردن دانش‌آموز و دادن نقش فعال به او در امر شناسایی، ریشه‌یابی مشکلات جامعه با دادن پروژه‌های گوناگون مربوط به مسائل اجتماعی، از جمله مسئله اعتیاد؛
- بررسی اخبار و رویدادهای مهم در امر بزهکاری‌های اجتماعی و بحث و بررسی علل به وجود آمدن آن‌ها از زبان دانش‌آموزان در کلاس‌های درس،
- استفاده هر چه پیش‌تر از نمونه‌های عینی، فراهم کردن فرصت گفت‌وگو با افرادی که با مشکل اعتیاد دست به‌گریبان هستند، از جمله فرزندان و خانواده‌های معتادان در کلاس‌های درس،
- ایجاد پرسش و مسئله برای دانش‌آموز و تحریک حس کنجکاوی او در خصوص مسئله اعتیاد و ایجاد زمینه تفکر برای بررسی مسائلی که برایش فراهم شده است با معرفی کتاب‌ها، افراد، سازمان‌ها و نهادهایی که می‌توانند در جهت دادن اطلاعات لازم به دانش‌آموز کمک نمایند،
- پاسخگویی درست و منطقی به پرسش‌های مطرح شده از طرف دانش‌آموز،
- پرورش مهارت‌های اجتماعی و فردی به جای تأکید فراوان بر پرورش مهارت‌های شناختی،
- پرورش حس احترام و عزت به خود در دانش‌آموزان،
- فراهم کردن زمینه رشد و پرورش استعدادها و علایق دانش‌آموزان،
- اختصاص بیش‌ترین بودجه و امکانات ممکن به آموزش ابتدایی،
- گزینش شایسته‌ترین و مستعدترین افراد برای شغل معلمی به ویژه برای مقطع ابتدایی و برگزاری امتحانات متعدد برای گزینش این افراد (علاوه بر معیار سواد و داشتن اطلاعات به روز و کافی، از نظر اخلاقی هم باید سرآمد باشند)،
- ایجاد محیط مناسب یادگیری با استفاده از تمامی منابع جامعه،

- گسترش فرهنگ کتابخوانی در خانواده و جامعه،
- گسترش کتابخانه ها در سطح شهر و فراهم کردن امکانات دسترسی و استفاده قشرهای مختلف جامعه از خدمات کتابخانه‌ها، و بالاخره
- مجهز کردن کتابخانه ها به انواع کتاب‌ها، فیلم‌ها و سایر وسایل سمعی و بصری جذاب برای کودکان و نوجوانان.

منابع

- آورنگ، جمیله. پژوهشی دربارهٔ اعتیاد: شناسایی، علل پیشگیری و روش‌های درمانی آن. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۶۷.
- آل سجادیه، محمد علی؛ فدایی، فرید. شناخت، پیشگیری و درمان اعتیاد. تهران: تایما، ۱۳۶۵.
- اسعدی، حسن. پژوهشی کاربردی دربارهٔ دو مشکل مهم جهانی فزونی جمعیت و مواد مخدر در آستانه قرن بیست و یکم. تهران: سپهر، ۱۳۷۶.
- اتکیتسون، ر. و اتکیتسون. زمینه روان‌شناسی. ترجمهٔ محمد تقی براهنی و دیگران. تهران: رشد، ۱۳۶۸.
- پروین، لارنس ای. روان‌شناسی شخصیت. ترجمهٔ محمد جعفر جوادی و پروین کدیور. تهران: مؤسسه خدمات فرهنگی رسا، ۱۳۷۴.
- خواجه‌نوری، ابراهیم. بیست و پنجمین کنگرهٔ پزشکی ایران. تهران: چاپخانهٔ ۲۵ شهریور، ۱۳۵۵.
- زمانی، بی‌بی عشرت. «چگونگی استفاده از رایانه در آموزش: مقایسهٔ تطبیقی کشورهای پیشرفته با کشورهای در حال توسعه»، فصلنامهٔ پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت. ش ۱۷ و ۱۸، ۱۳۸۱.

- شامبیاتی، هوشنگ. *بزهکاری اطفال و نوجوانان*. تهران: ژوبین، ۱۳۷۷.
- شاکرمی، عبدالحسین. *اعتیاد*. تهران: گوتنبرگ، ۱۳۶۸.
- شولتز، د. *روان‌شناسی کمال و الگوهای شخصیت سالم*. ترجمه گیتی خوشدل. تهران: نشر نو، ۱۳۶۹.
- صبوری اردوبادی، احمد. *اعتیاد (شناسای- علل - پیشگیری)*. آذربایجان شرقی: سازمان بهداری، ۱۳۶۳.
- فرجاد، محمدحسین. *اعتیاد*. تهران: دفتر تحقیقات و انتشارات بدر، چاپ کامران، ۱۳۷۴.
- قربان حسینی، علی‌اصغر. *پژوهشی نو در مواد مخدر و اعتیاد*. تهران: سپهر، ۱۳۶۸.
- کی‌نیا، مهدی. *جرم‌شناسی*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۶۰.
- مساواتی، آذر. *آسیب‌شناسی اجتماعی ایران (جامعه‌شناسی انحرافات)*. تهران: نویل، ۱۳۷۴.
- کریم پوره، صادق. *روان‌شناسی اعتیاد*. تهران: امیرکبیر، ۱۳۶۴.
- قربان حسینی، علی‌اصغر. *پژوهشی نو در مواد مخدر و اعتیاد*. تهران: امیرکبیر، ۱۳۶۸.
- هرگنهان، بی. ارب؛ آلسون، میتواچ. *مقدمه‌ای بر نظریه‌های یادگیری*. ترجمه علی‌اکبر سیف، تهران: آگاد، ۱۳۷۶.
- گزارشی از اولین سمینار بررسی مسائل اعتیاد. تهران: امیرکبیر
- Barnes, R. *Positive Teaching, Positive Learning*. London: Routledge, 1999.
- Duggan, C. & Pole, C. J. *Res haping Education in the 1990s: Perspectives on Primary Schooling*. London: Falmer Press, 1996.
- Hilgard, E. R. & Atkinson, R. C. *Introduction to Psychology*. New York: Harcourt Brace Jovanovich Inc, 1975.

- Means, B. *Technology and Education Reform*: The reality behind the Premise. San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 1996.
- Miller, N. S *The Role of the Physician in Addiction Prevention and Treatment*. Available www.drugamerica.org, 1999.
- Modercin and et al. *A Study of Self-esteem among Well Adolescents*: seeking a new direction. Oxford: Blackwell, 1989.
- Myers, W. C. & Burket, R. C. "Adolescent Psychopathy in Relation to Delinquent Behaviours". *Journal of Forensic-Sci.* 4(03): 1995, PP. 435-9.